

UOT:09+801.73

Novruz Bəkirov,

doktorant

AMEA-nın Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu

Bakı ş., İstiqlaliyyət küç., 26

e-mail: bekirov.novruz@mail.ru

**MOLLA CÜMƏ ƏSƏRLƏRİNİN ƏRƏB ƏLİFBASI İLƏ KÖÇÜRÜLMÜŞ
ƏLYAZMALARININ ORFOQRAFİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ**
(sənədlər və əsərləri əsasında)

Açar sözlər: *Molla Cümə, əlyazma, orfoqrafik xüsusiyyətlər, ərəb qrafikası*

Xülasə: *Məqalədə Molla Cümə əsərlərinin yeni əldə edilmiş əlyazma nüsxələri və AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanan nüsxəni tədqiq edərək əlyazmalardakı sözlərin orfoqrafik xüsusiyyətləri xüsusilə diqqəti cəlb etdi. Bütün bunlara aydınlıq gətirilməsi məqsədilə seçmə üsulu ilə Molla Cümənin yazı üslubunu araşdırdıq. yaradıcılığı Azərbaycan tarixinin çox mürəkkəb və ziddiyyətli dövründən keçir. Əsərlərindən göründüyü kimi ilk öncə XIX əsrin sonları-XX əsrin əvvəllərində yaşayıb yaratmış şairin əsərlərinin zənginliyi ilə Azərbaycan poeziyasının və aşıq sənətinin inkişafında mühüm rol oynaması qənaətinə gəldik. Şair həm də dövrünün ədibləri arasında ən cox ədəbi janrlarda yaratdığı əsərləri ilə də seçilmişdir. Molla Cümə müxtəlif forma və janrlarda, məzmunca zəngin poetik əsərlər yaratmışdır. Molla Cümə həm şair, həm novator sənətkar, həm də xalq aşığı kimi tanınmışdır, onun yaratdığı əsərlər aktuallığında qalmaqdadır.*

Giriş: *Zəmanəsinin yüksək əxlaq sahibi olan Molla Cümə gənc yaşlarından fitri istedadı ilə həmyaşıdları arasında seçilirdi. O, mədrəsədə təhsil aldığı dövrdən ədəbi yaradıcılıq meyli ilə də fərqlənmişdi, həm də aşıqlığa meyli var idi. Belə keyfiyyətlər dövrünün monarxiya rejiminin tələbləri ilə üst-üstə düşmədiyindən Molla Cümə mədrəsədən uzaqlaşır və dərvişanə həyat sürməyə başlayır. Şair ədəbi yaradıcılığa başlayır və öz bəstələri aşıq kimi el şənliklərində çıxışlar edir. Şair çıxışlarında fikirlərini xalqla bölüşərdi. Molla Cümə xalq qarşısındakı çıxışlarında Azərbaycanın digər tanınmış şair və aşıqların sözlərini də ifa edərdi. Beləliklə, şair Molla Cümə xalq arasında hörmət qazanır, nüfuz sahibi olur, həm aşıq kimi məşhurlaşır. Molla Cümə ədəbi yaradıcılıq fəaliyyətini davam etdirir, sadə dildə, oxunaqlı əsərlər yaratmağa başlayır. Onun yaratdığı əsərlər dillər əzbərinə çevrilir, xalq arasında dildən-dilə ötürülür, məşhurlaşır. Şair gəraylı, qoşma, təcnis, divani, müxəmməs, bayatı, deyişmə, qəzəl, eləcə də dastan və başqa janrlarda oxunaqlı əsərlər yaratmışdır. Onun yaratdığı əsərlərin əlyazma nüsxələri tərəfimizdən tədqiqatə cəlb edilmişdir.*

Əlyazma nüsxələr təhlil edilərkən bəzən eyni hərfin bir neçə yazılış forması, bəzi hallarda ərəb yazılış qaydalarına zidd yazı formalarına yol verilməsi və sair xüsusiyyətlərə rast gəlinir. Bunun səbəbi kimi şairin yaradıcılığında həm dövrünün yazı üslubu, həm də yerli şivədən istifadə etməsi qənaətindəyik. Molla Cümə şeirlərinin orfoqrafikası ümumiyyətlə XIX əsr Azərbaycan yazı dilinin spesifik xüsusiyyətlərini əks etdirir. Bununla bərabər orfoqrafiyada müəyyən uyğunsuzluqlar nəzərə çarpır.

Məqalənin əsas mətn hissəsində Molla Cümə əsərlərinin orfoqrafik xüsusiyyətləri əlyazma nüsxələrdən çoxsaylı sübutlar gətirilməklə geniş təhlil olunur. Təhlilə əsasən şairin AMEA Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan B-1937/3562 şifrəli əlyazma nüsxəsi və tədqiqat zamanı tərəfimizdən aşkar edilərək Əlyazmalar İnstitutuna təhvil verilən D-1020/1,2,3,4 şifrəli dörd əlyazma dəftəri cəlb edilmişdir.

Əsas mətn. Molla Cümə şeirlərinin orfoqrafiyası ümumiyyətlə XIX əsr Azərbaycan yazı dilinin spesifik xüsusiyyətlərini əks etdirir. Bununla bərabər orfoqrafiyada müəyyən uyğunsuzluqlar nəzərə çarpır.

Əlyazma nüsxələrində vahid orfoqrafiya normaları olmadığından eyni söz bir neçə variantda yazılmışdır. Məsələn: ياناق yanaq [52,65b]; ياناخ yanax [54,6a]; پروانه pərvanə [57, 27b]; فيروانه fīrvanə [56,80b]; چوغ çoğ [56,120a]; چوق çoq [57,125a]; قرا – qəra [54,83a]; قارا qara [56,82a].

Molla Cümə şeirlərinin əlyazma nüsxələrinin orfoqrafiyası dövrünə uyğundur, müasir dil baxımından isə arxaikdir. Burada rastlaşdığımız orfoqrafik fərqləri, hadisələri müqayisəli şəkildə aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq mümkündür:

- 1) ف [f] – پ [p] əvəzlənməsi: فېشمان peşman [54,110a]; فنهان pünhan [54,34b].
- 2) د [d] – ت [t] əvəzlənməsi: گيدسون gedsün [54,52]; دورت dōrt [54,30a]; جومرت comərt [56,232b]; ديتيل ditil [54,60a]; دert dert [56, 105b]; قنات qənat [56,79a]; دفدر dəfdər [57,22b]; مرت mərt [56,130a]; اميت ümit [52,79b]; خسدە xəsdə [57,47a].
- 3) ق [q] – خ [x] əvəzlənməsi. Bu hərf əvəzlənməsi bir sıra Azərbaycan və türk əlyazmalarında sözün sonunda müşahidə olunur. Molla Cümə şeirlərinin əlyazmasında da bu orfoqrafik-fonetik xüsusiyyət əsasən söz ortasında özünü göstərir: قورقما - qorqma [54,2b]; يوقدور yoqdur [54,7a]; چيقوب çiqub [54,5a]; باقماسه baqmasa [54,55b]; چوق çoq [54,9a]; آياخ ayax [54,8a]; قورقوم qorqum [54,65b]; قيرق qırq [54,38a]; قوجاخلاسان qucaxlasan [54,35b]; قاباخ qabax [54,50a]; وقت واخت vəqt-vaxt [54,40b]; خالx xalx [57,43a]; يوقسا yoqsa [55, 12b]; قاباخ qabax [56,159a]; باقوب baqub [56, 162b]; يارپاخ yarpax [56,177a]; ياناخ yanax [56,251a]; قايماخ qaymax [57,6a]; دوqsان doqsan [57,39b]; اوشاخ uşax [57,55a]; معشوخ məşux [57,58a]; اوqشار oqşar [52,10a]; ساقلا saqla [57,90b]; آشيوخ aşyx [52,70a].
- 4) چ əvəzlənməsi. Orta əsr əlyazmalarından fərqli olaraq “ç” səsi ayrıca hərflə چ [ç] hərfi ilə işarələnsə də əlyazmada özünü göstərən xüsusiyyət bundan ibarətdir ki, ج və چ hərfləri bəzən biri o birinin əvəzində işlədilir: گنچ gənç [54,22b]; گچ geç [54,5a]; اعلاج əlaç [54,42a]; صاجدى sacdı [54,33b]; آچ aç(c) [56,92a]; قورخونچ qorxunç [54,55b]; گۈچله güçlə [56,121a].
- 5) ک [k] – ی [y] hərfləri arasında da dəyişmə görünür: چورايک çörəyin [54,5a]; سيوديکی sevdıyi [54,2a]; ايکرمی iyirmi [54,15b]; گوردیگین gördıyin [54,10a]; دوندیگیم döndıyim [54,54b]; یورگیمه yürəyimə [54,28b]; دیلگم diləyim [54,77b]; öyüt [54,65a]; دگین deyın [54,14b]; گۈچک göyçək [55,12a]; دکل deyil [56,79a]; گۈکلره göylərə [56,197a]; گۈزۈللیگین gözəllıyin [56, 174a]; دگوب deyüb [4, 29b]; کپیریکی kipriyi [56,227b]; جگر ciyər [57,86a]; اکلنجه əyləncə [57,79a]; گگوب geyüb [57,103a]; اگری əyri [57,98b]; یوره کیم yürəyim [57,97a]; برلیگینه birliyinə [52,11a]; گتدیگی getdiyi [57,103a]; بکندیم bəyəndim [52, 62a]; چکدیگیم çəkdiyim [52,168b]; öyrət [52,166a]; دیلگیمی diləyimi [54,14b].
- 6) Təşdidin qoyulmasından əsasən samit səslərin qoşalaşdırılması məqsədilə istifadə edilmişdir: يوللار yollar [54,10b]; گننئده cənnətdən [54,11a]; کۈلی külli [54,11a];

لر گوزہ gözəllər [54, 19b]; اول əvvəl [54,17a]; حجت höccət [54,23a]; آلی əlli [54, 23b]; چاغیرام çağırram [54,28a]; خالار xallar [54,25a]; قەدینە qəddinə [54,52b]; بئری belləri [54, 40a]; عملر əməllər [54,77b]; مەھمەد Məhəmməd [54, 64a]; یەدی yeddi [55, 22b]; مەلا molla [54, 85a]; صالانوب sallanub [56, 79a]; شەت şiddət [56, 78a]; صراف sərraf [56, 192b]; سەکیز səkkiz [56,118a]; قلوغ qulluğ [57, 21b]; حق haqqı [56,209a]; ümmət [57, 20b]; خرم xürrəm [57,15a]; اولی əvvəli [57, 78a]; دیلی dilli [57,77b]; سیرم sirrim [52,70a]; شکر şəkkər [57,121b]; صراف sərraf [52, 152a]; ظن zənn [52,79b]; کەرە kərrə [52,194a]; زەرە zərrə [54,28b].

7) Sözlərdə hərfliyin qoşa yazılması və təşdidin qoyulmaması: مەلا molla [54,7b]; گۈللەر güllər [54,13b]; قولارینی qollarını [54,7a]; اللە Allah [55,72b]; حاللەر hallara [54,23a]; آلی əlli [56,197a]; ساققال saqqal [55,73b]; یوللارە yollara [57, 53a]; دیللەر dillər [57,23a]; بەللی belli [57,93b]; شاددر şaddır [57,65a]; حاللانوب hallanub [52,1b]; جلال cəllad [57,62a].

Əlyazmalarda bəzən qoşa yazılmasıyla bərabər təşdidlə göstərilən sözlərə də təsadüf olunur: سەللانوب sallanub [54,3b]; اوددان oddan [54,68a]; اەصیللەر əsillər [54,25b]; قەدینە qəddinə [56, 123a]; حاللاش halallaş [56, 110b]; گۈزلەر gözəllər [56,190a]; دیللەر dilləri [56, 155a]; ەللەر ellər [56,200b]; تەللەر tellər [54,13a].

Bəzən də səsin qoşa tələffüz olduğu sözlərdə təşdidin qoyulmamasına da rast gəlirik: البتە əlbəttə [54,3a]; حق haqq [54,16a]; جنت cənnət [54,5b]; قولارینی qullarını [52,14a]; زەرە zərrə [54,28b]; حدن həddən [57,20a]; سیرینی sirrini [56,23b]; قەدیمی qəddimi [57,21a]; خرم xürrəm [57,101b]; مەھەببە məhəbbət [57,91a]; رببim Rəbbim [55,58a].

8) Cəm şəkilçisi sözə gah bitişik, gah da ayrı yazılmışdır: مەشوقلار məşuqlar [54, 2a]; گۈزلەر gözəllər [54,4a]; دوستلەر dostlar [54,3b]; خارابالار xarabalar [54,6a]; یوللار yollar [54,5b]; گەجەلەر gecələr [54, 21a]; ەلەملەر ələmlər [54, 8b]; ەللەر ellər [54,46a]; زەفلەر züflər [54,2a]; باخانلار baxanlar [55, 62b]; لەبلەر ləblər [54, 59a]; چەچەکلەر çiçəklər [56, 15a]; اغالار ağalar [56,13b]; بابالار babalar [56,50a]; قاشلار qaşlar [56,22a]; لالەلەر lələlər [56,68b]; ەشەقلەر əşəqlər [56, 63a]; سیرلەر sirlər [57,117a]; دەریالەر dəryalar [56,87b]; انسانلار insanlar [57, 178a]; ۆزگەلەرə zöğələlərə [57,171a]; تەللەر tellər [57,239b]; دنیالەر dünyalar [57,217b]; ەمیرلەر əmirilər [52,204a]; فەتتەلەر fitnələr [52,177a]; اەغیارلەر əğyarlar [52, 170b]; اهلەر ahular [57,176a].

9) Çıxışlıq hal şəkilçisi "dan²" – nan² – şəklində verilmişdir: ەشەqimnən eşqimnən [54,22a]; سەننən sənnən [54, 45a]; ادەmnən adəmnən [56,188b]; işarinnən işarinnən [54,518b]; مەnnən mənnən [56, 209a]; اودوننən odunnən [56,200b]; بەلیننən belinnən [56,251a]; دۈشmənnən düşmənnən [56, 238b]; باشیننən başinnən [56, 279a]; cəmalinnən cəmalinnən [57,99b]; یۈxusunnən yuxusunnən [56, 134a].

10) Feilin əmr şəklinin şəkilçisi "ginən" – ginən şəklində işlənmişdir: سۆməginən söməginən [54,3b]; oynatginən oynatginən [54,13a]; təkginən təkginən [54,10b]; görginən görginən [54, 24a]; qoymaginən qoymaginən [54,15a]; ağlaginən ağlaginən [54, 67b]; bağlaginən bağlaginən [54, 35a]; oxuginən oxuginən [55,64b]; dağıtginən dağıtginən [55,60a]; yetürginən yetürginən [56, 171b]; qoyginən qoyginən [56,79b]; çıxartginən çıxartginən [56,187a]; verməginən verməginən [56, 106a]; qoruginən qoruginən [57,25b]; anlaginən anlaginən [57,20a]; durginən durginən [57, 40a]; almaginən almaginən [57,28b]; düşginən düşginən [52,187b]; verginən verginən [52, 99a]; qılginən qılginən [52,102a].

10) Şəkilçi, bağlayıcı və qoşmalar sözlərə bitişik və ayrı yazılır. "ilə"(ilə) qoşması həm "ilə", həm də "lə"("لا") formasında sözlərə bitişik və ayrı yazılmışdır. Bəzən "ilə"(ilə) bağlayıcısı və qoşması "nan" (نان) şəklində də verilmişdir: üç ilə [54, 5a]; كچه يله – gecəylə [54, 14b]; اغيارنان – ağyarnan [54, 15a]; شیرین دینن – şirin dilnən [54, 35a]; جان ایله – can ilə canan [54, 24b]; öz yarinən [54, 38a]; خسروینان - Xosrovinan [54, 46a]; دوست ایله – dost ilə [54, 45b]; keyfinan [54, 52b]; kimlə [54, 42a]; ناز ایله – naz ilə [55, 52b]; نازنان – naznan [54, 62a]; اینان گنشی – aynan günəşi [56, 143a]; سنله – sənle [55, 66b]; ناشیلارنان - naşılarnan [56, 161a]; خاک ایله – xak ilə [56, 160b]; تاریخ ایله – tarix ilə [57, 8a]; همدم ایله – həmdəm ilə [57, 60a]; عشقینله – eşqinlə [57, 45a] həsrətlə [57, 11b].

11) Ərəb mənşəli "و" (və) bağlayıcısı ayrı yazılsa da, tarixi funksiyasına görə sözə bitişik oxunur: گنج و گندوز – gecəvü gündüz [54, 16a]; اول و آخر – əvvəlü axır [54, 52a]; شیوه و ناز – şivəvü naz [54, 35b]; سحر و خطا – səhvü xəta [56, 53a]; غضب و حدت – qəzəbü hiddət [57, 48a]; آه و زار – ahü zar [56, 155b]; ظلم و بلا – zülmü bəla [57, 89a]; سیم و زر – simü zər [57, 42b].

12) Müasir Azərbaycan dilində feilin şühudi keçmiş zaman şəkilçisi "-dı4" formasındadır. Molla Cümə şeirlərində isə biz digər klassiklərimizin yaradıcılığında da olduğu kimi bu zaman şəkilçisinin yalnız -dı²- variantını müşahidə etməkdəyik: اولدی – oldı [54, 4b]; ایلیم – eylədim [54, 12a]; دولاندم – dolandım [54, 11b]; دوشدی – düşdü [54, 25a]; verدی – verdi [54, 43b]; گتدی – getdi [54, 36b]; تاپشوردی – tapşurdu [54, 83a]; باخدی – baxdı [54, 62b]; چیخدی – çıxdı [56, 95b]; آپاردی – apardı [56, 80a]; قالدی – qaldı [56, 189b]; تانوتدی – tanutdı [56, 129b]; گəldi [56, 220a]; آرتدی – artdı [56, 216a]; دوردی – durdu [56, 259b]; çevirdi [56, 209b]; dönmüşdi [57, 11a]; saxladı [56, 262b]; yığdı [57, 35a]; قالxdı [57, 33b]; unotdı [57, 53a]; eşitdi [57, 47b]; yazdı [57, 73b]; yandı [57, 69a]; dutdı [52, 122b]; ایریشدی – irişdi [52, 38b]; sındı [52, 149a]; saldı [52, 139a]; görmədi [52, 172a]; yürüdü [52, 165b]; çəkdi [52, 179b]; buldı [52, 173a]; çökdi [52, 31b].

13) Feillərdə şəxs sonluqları rəngarəng qrafik variantlarda ifadə olunmuşdur. I şəxsin təkində işlənən şəkilçilər aşağıdakı kimidir: [م، یم، م] گəlmışəm [54, 9b]; ایلیم – eylədim [54, 17a]; باغلايم – bağlayım [54, 13a]; اولمیشəm [54, 40b]; گələم [54, 25a]; düşdim [56, 157a]; yazmaram [56, 155b]; danışım [56, 193a]; deyüm [56, 150b].

I şəxsin tək və cəminə aid şəxs sonluqları aşağıdakı kimidir: [سن، کز، دک، دوک] قیymayursan [54, 10a]; قالسان [54, 8b]; تۆکوبسن – tökübsən [54, 188b]; getdük [54, 11a]; inanmasanız [54, 24b]; bilirsən [54, 18a]; salursan [54, 43a]; yaturdın [56, 141b]; baxubsan [56, 12a]; gəldin [56, 165a]; güldin [56, 161b]; bildün [4, 27a]; bilməzsən [3, 221a]; gəzirsən [4, 43a]; verdiniz [57, 34b]; qoşarsan [52, 80a]; qoymadın [52, 62a]; gözlərsiniz [52, 21b].

I şəxsin cəmində şəxs sonluğu "ax" – ax² şəklində də göstərilmişdir: سارماشاخ – sarmaşax [54, 6a]; تۆکاخ – tökax [56, 124a]; gedax [56, 124b]; گوراخ [57, 92a]; دانوشاخ [57, 90a].

Nəticə. Molla Cümə savadlı, bilikli şair olmuşdur. Deyilənlərə görə çox hallarda şeirlərini özü köçürmüşdür. Onun əsərlərinin əlyazmalarında bir sözün bir neçə variantda yazılmasının səbəbi həmin dövrdə, XIX əsrin sonları – XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan

dilinin orfoqrafik xüsusiyyətlərinin tam formalaşmamasından ibarətdir. Məhz bu səbəbdən bir çox sözlər dialektdə yazılmışdır ki, bu da yazılış da çoxvariantlılığa gətirmişdir.

Məqalənin yazılmasına AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan nüsxələr cəlb edilmişdir. Onlardan:1. Molla Cümə. Şeirlər. Əlyazma. ƏYİ. Şifri: Б-1937/3562, s.300; 2. Molla Cümə. Şeirlər. Əlyazma. ƏYİ. Şifri: D 1020/1, 2, 3, 4(1-s.187; 2-s.80; 3-s.130; 4-s.288). Qeyd edilən əlyazmalar XIX əsrin ikinci yarısı XX əsrin əvvəllərində müəllif tərəfindən ərəb qrafikasında yazılmışdır.

Əlyazma nüsxələr tərəfimizdən təhlil edilərkən ilk növbədə şairin zəngin ədəbi irsinin şahidi olur. Bundan əlavə əlyazmaları oxuyarkən buradakı bir çox şeirlərin qeyri-mətbu olması faktı ilə də qarşılaşırıq. Bundan əlavə Molla Cümə əsərlərinin aktuallığı bu gün xalq tərəfindən onun şair, novator sənətkar, həm də xalq aşığı kimi tanınmasına dəlalət edir.

Şairin yaratdığı əsərlər dil üslubu ilə xüsusisə seçilməkdədir. Belə ki, tərəfimizdən tədqiq edilmiş əsərlərdə sözləri qrafik xüsusiyyətlərinə nəzər yetirsək, burada daha çox aski sözlərə rast gəlinir. Şairin əsərlərində Azərbaycan dilinin tarixiliyi, qədimliyi və zənginliyi daha çox diqqəti cəlb edir.

Ədəbiyyat :

1. Molla Cümə. Şeirlər. Əlyazma. ƏYİ. Şifri: Б-1937/3562, s.300
2. Molla Cümə. Şeirlər. Əlyazma. ƏYİ. Şifri: D 1020/1, 2, 3, 4 (1-s.187; 2-s.80; 3-s.130; 4-s.288).

Новруз Бекиров

ОРФОГРАФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РУКОПИСЕЙ ПРОИЗВЕДЕНИЙ МОЛЛЫ ДЖУМЫ, ПЕРЕПИСАННЫЕ НА АРАБСКОЙ ГРАФИКЕ *(на основе документов и произведений)*

Резюме

Молла Джума был образованным и талантливым поэтом. В большинстве случаях он сам переписывал свои стихи. Причина, по которой одно слово в рукописях ученого было написано в нескольких вариантах, заключается в том, что в конце XIX – начале XX века орфографические особенности азербайджанского языка не были полностью сформированы. Именно по этой причине многие слова были написаны на диалекте, что привело к многовариантности в написании.

Статья посвящена орфографическим особенностям рукописей произведений Моллы Джумы, хранящихся в Институте рукописей имени Мухаммеда Физули НАНА. Их шифры хранения нижеследующие: В-1937; D-1020 (1); D-1020 (2); D-1020 (3); D-1020 (4).

Упомянутые рукописи были написаны арабской графикой во второй половине XIX-начале XX века самим автором. При анализе рукописных копий мы, в первую очередь, становимся свидетелями богатого литературного наследия поэта.

Кроме того, читая рукописи, мы также сталкиваемся с тем фактом, что многие стихи автора ещё не изданы.

Актуальность произведений Моллы Джумы и сегодня свидетельствует о его признании народом как поэта, художника-новатора и народолюбца. Произведения

poeta, отличаются своим стилем написания. При исследовании орфографических особенностей рукописей произведений Моллы Джумы, мы становимся свидетелями того, что в тексте присутствуют много архаических слов. Отметим, что в произведениях поэта больше внимания привлекают историчность, древность и богатство азербайджанского языка.

Ключевые слова: *Молла Джума, рукопись, орфографические особенности, арабская графика.*

Novruz Bakirov

ORFOGRAPHIC FEATURES OF THE MANUSCRIPTS OF THE WORKS OF MOLLA JUMA REWRITTEN IN ARABIC GRAPHICS *(based on documents and works)*

Summary

Molla Juma was an educated and talented poet. In most cases, he rewrote his poems himself. The reason why one word in the manuscripts of the scientist was written in several variants is that at the end of the XIX – beginning of the XX century the spelling features of the Azerbaijani language were not fully formed. It is for this reason that many words were written in dialect, which led to a multivariance in spelling.

The article is devoted to the graphic features of the manuscripts of the works of Molla Juma, stored at the Institute of Manuscripts named after Muhammad Fuzuli ANAS. Their storage ciphers are as follows: B-1937; D-1020 (1); D-1020 (2); D-1020 (3); D-1020 (4).

The mentioned manuscripts were written in Arabic graphics in the second half of the XIX-early XX century by the author himself. When analyzing handwritten copies, we first of all become witnesses of the poet's rich literary heritage. In addition, reading the manuscripts, we also come across the fact that many of the author's poems have not yet been published. The relevance of Molla Juma's works today testifies to his recognition by the people as a poet, an innovator artist and a lover of the people. The poet's works are distinguished by their style of writing. When studying the graphic features of the manuscripts of the works of Molla Juma, we witness that there are many archaic words in the text. It should be noted that the historicity, antiquity and richness of the Azerbaijani language attract more attention in the poet's works.

Key words: *Molla Juma, manuscript, poems, features, Arabic graphics*

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 11.05.2022

Çapa qəbul olunma tarixi: 25.05.2022

*Filologiya elmləri doktoru Paşa Kərimov tərəfindən
çapa tövsiyə olunmuşdur*